

Ètica en les Ciències de la Salut: la formació en el marc europeu

L'adaptació de les titulacions universitàries a l'Espai Europeu d'Educació Superior està introduint un nou paradigma en l'ensenyament superior que té per objectiu potenciar la responsabilitat de l'alumne en el seu procés d'aprenentatge. Aquest fet, i l'objectiu de la Universitat de formar els professionals competents que la societat demana, està provocant en aquests darrers anys canvis substancials en la concepció de la formació professional que es manifesten, entre d'altres, en un major ús de metodologies més participatives, en la reorganització de les assignatures, i en la nova classificació de les titulacions en títols de grau i de postgrau. Tot això fa que els responsables i agents actius de la formació universitària hagin de definir les competències de l'estudiant a partir de les competències professionals que demana la societat. Aquest procés és conegut com l'educació basada en el producte o en els resultats, i constitueix un nou marc educatiu que no es troba centrat en ell mateix sinó que està determinat pel referent extern que són les necessitats de la societat (1).

Convé tenir en compte que hi ha una sèrie d'elements que han esdevingut els fonaments d'aquesta transformació: per una part, els convenis internacionals, com la *Declaració de Bolonia*, entre d'altres, i normatives nacionals que han establert les directrius de les polítiques educatives amb la idea de dotar la societat de professionals competents del més alt nivell, de permetre la mobilitat dels estu-

dians i els professors arreu d'Europa, i establir un sistema comparable de titulacions i de rangs, com el professional i l'investigador; per un altra part, els catàlegs de competències desenvolupats per experts en formació universitària serveixen d'orientació per diferents titulacions i universitats. Un referent és el *Projecte Tunning* que, com afirma Yániz (2), posa els mitjans per a garantir un aprenentatge de qualitat i preveu la perspectiva de treball de l'alumne a partir de la transformació d'aquest en una unitat de càlcul, el crèdit ECTS (*european credit transfer system*), a més de dissenyar els projectes formatius a partir de les competències, sobretot les transversals o genèriques.

No només és competent el que demostra coneixements, habilitats i actituds, sinó que també necessita demostrar el bon judici, crític i clínic, que li permeti resoldre problemes de manera satisfactòria

En el nostre context universitari existeixen evidències de la nova reorientació de la formació universitària cap a les competències professionals. De fet, el concepte de "competència" fa temps que es troba present en els fòrums i la literatura professional, però ha estat en els darrers anys que ha entrat a formar part del debat universitari, d'una manera més evident, davant la transformació suscitada per les directrius europees d'ensenyament superior. Recentment han sorgit diferents publica-

cions que desenvolupen el concepte de competència en un u altre àmbit, generant diverses definicions. Així mateix, sembla haver-hi un acord en considerar la "competència" com el conjunt d'elements cognitius, d'habilitats i actituds que s'integren entre si i es fan evidents mitjançant la demostració. És a dir, hom considera que un professional, o estudiant, és competent en la mesura que utilitza els coneixements, les habilitats, les actituds, i el bon judici associats a la seva professió, amb l'objectiu de desenvolupar-la de manera eficaç en aquelles situacions que corresponen al camp de la seva pràctica (3).

El nou paradigma de l'ensenyament universitari està configurant les titulacions en competències

La determinació de la competència forma part de l'àrea del saber fer, de l'execució, de la demostració, i no només de l'acreditació acadèmica. A banda, no només és competent el que demostra coneixements, habilitats i actituds, pròpies de la professió, sinó que també necessita demostrar el bon judici, crític i clínic, que li permeti resoldre problemes de manera satisfactòria.

De tot el que hem exposat podem concloure que el nou paradigma de l'ensenyament universitari està configurant les titulacions en competències. Això també ha portat a la definició del concepte de "competència", com ja s'ha fet

esment amb anterioritat, i a l'establiment dels dos grups fonamentals de competències: les competències **específiques**, les relatives a l'especificitat de cada professió; i les **transversals**, aquelles que defineixen habilitats necessàries per a exercir qualsevol professió i que haurien de caracteritzar la formació universitària pel fet de ser-ho. En altres paraules, la nova orientació de convergència cap a l'Espai Europeu d'Educació Superior marca la necessitat de precisar tant les competències específiques de cada titulació com les transversals (4).

La formació en ètica i legislació en el panorama actual universitari

Les matèries relatives a la Deontologia i la Legislació sanitària es troben presents des de fa temps en algunes carreres universitàries de l'àmbit de la salut, de manera destacada en els currículums formatius d'infermeria, on és un element tradicional, encara que de manera molt més minça i irregular a Medicina.

Durant la primera meitat del segle XX i primeres dècades de la segona, la formació en ètica en l'àmbit de la infermeria anava lligada a la moral religiosa (5). Amb l'accés, l'any 1977, a la Universitat de la formació d'infermeria, els plans d'estudi ja incorporen aspectes de deontologia i moral professional i cap els 90 s'estableix l'assignatura obligatòria d'Ètica i Legislació i l'optativa de Bioètica. D'altra banda, la formació en ètica a les Facultats de Medicina fa 30 anys anava lligada a les Càtedres de Medicina Legal i és a partir dels anys 80 i sobretot els 90 que es comencen a establir unitats espe-

cífiques de Bioètica, associades no només a Facultats de Teologia (5); també és aleshores quan es comencen a consolidar les primeres escoles bioeticistes a l'Estat espanyol desenvolupant, entre d'altres, una tasca de formació especialitzada de postgrau.

Ha estat en les últimes reformes dels plans d'estudi que la Bioètica ha pres més protagonisme, sobretot en infermeria, malgrat sigui encara una assignatura optativa i no s'ofereixi a la totalitat de les Escoles i les Facultats. En el marc de l'adaptació de les titulacions a l'Espai Europeu d'Educació Superior, segons el RD 55/2005 de 21 de gener, la nova proposta de fitxa tècnica de títol universitari de grau d'infermeria, consolida la formació en Ètica i Legislació professional però manté com a optativa la de Bioètica.

Aquest fenomen de consolidar i d'incorporar més formació en aquesta disciplina, en la titulació de grau i postgrau, ha vingut donat per dos motius fonamentals:

- **El primer és el fet** que l'evolució científica i tecnològica en el camp de les ciències de la salut de les darreres dècades ha portat a la societat actual noves perspectives per a millorar la qualitat de vida dels seus membres, però també ha generat noves situacions que requereixen una acurada anàlisi des de la perspectiva ètica, a més del coneixement de la legislació vigent.

- **D'altra banda**, es fa palès que per a tenir cura d'una persona que té un problema de salut es requereix una sensibilitat especial en el camp de l'ètica, a més dels coneixements, les habilitats i les actituds específiques; i que cal desen-

volupar una assistència sanitària més humanitzada.

Malgrat aquesta tradició de la formació en bioètica en ciències de la salut, sembla existir una idea comuna dels experts relativa a que el pes específic de la formació ètica en els currículums formatius podria ser encara més important, pel que es fa necessari augmentar la càrrega lectiva d'aquestes matèries, assegurant així els elements necessaris per a formar professionals excel·lents.

■
El pes específic de la formació ètica en els currículums formatius podria ser encara més important, pel que es fa necessari augmentar la càrrega lectiva d'aquestes matèries
■

En aquest sentit és important destacar les recomanacions dels experts (5, 6), que han incidit en el disseny dels plans d'estudi d'aquestes assignatures. Aquests documents estableixen els continguts bàsics relatius a la bioètica per a tots els professionals sanitaris, establint especificitats en funció de si es tracta d'una carrera o una altra, com infermeria i medicina, o bé diferencien els continguts segons l'àmbit d'atenció (6). Sens dubte, aquests dos documents han estat, i són encara, fonamentals per ajudar a configurar la relació de competències específiques de l'estudiant relatives a la matèria de Bioètica, incloent ja deontologia, fonaments d'ètica, i legislació en l'àmbit sanitari. Però també han jugat un paper influent, a l'hora de configurar el conjunt de competències, altres documents com són el *Catàleg de competències de la professió in-*

fermera (7) i les competències professionals bàsiques comunes dels llicenciats en Medicina formats a les Universitats de Catalunya (8).

El professor universitari que imparteix formació en Bioètica es troba ara en un context diferent per a dissenyar un projecte docent que orienti la formació cap a les competències específiques i les transversals. Malgrat hi ha documents, breument comentats en el paràgraf anterior, i bibliografia que pot ajudar al professor en aquest exercici de selecció i reflexió, és evident que aquest fet li pot generar un dilema a l'hora d'incloure o no determinats temes, o de considerar diferents metodologies més coherents amb les directrius de l'Espai Europeu d'Educació Superior. El principal escull és que la càrrega lectiva de les assignatures relatives a la deontologia i la Bioètica en les carreres sanitàries és encara insuficient per poder abordar temes rellevants o tractar-los amb suficient grau d'anàlisi, i també per a poder plantejar segons quines metodologies.

Malgrat això, la reorganització de la formació universitària cap a l'aprenentatge de l'alumne i la conseqüent consideració del seu treball autònom, en forma de crèdits ECTS no presencials o de treball dirigit, dona més possibilitats per desenvolupar algunes de les competències transversals en el marc de les assignatures d'Ètica professional i Bioètica. En aquest sentit, es poden desenvolupar eines metodològiques plantejades dintre i fora de l'aula que guiïn a l'alumne en l'assoliment de les competències instrumentals, interpersonals i sistèmiques, seguint la classificació del *Projecte Tunning*, més afins a aquestes

matèries. Per posar alguns exemples, s'hauria de treballar en el desenvolupament de les habilitats en la comunicació oral i l'escrita; aquestes inclourien també l'aprenentatge en l'art d'argumentar i la capacitat d'anàlisi i síntesi de la informació, totes elles considerades fonamentals per descriure els posicionaments propis i d'altres enfront d'un dilema ètic o bioètic. Per altra part, treballar les habilitats en la recerca i la gestió de la informació permetrien a l'alumne conèixer diversos posicionaments enfront un mateix problema i més perspectives per a contrastar i enriquir el seu discurs. També, és fonamental donar eines a l'alumne per a ser competent en la resolució de problemes d'etiologia ètica i bioètica, fet que fa prioritària la tasca de desenvolupar prèviament habilitats en la identificació de les situacions generadores de dilema.

■

Una altra competència rellevant en la formació d'ètica pels professionals sanitaris és la relativa al treball en equip, com a element necessari per a introduir-lo en mètodes de resolució de casos.

■

Una altra competència rellevant en la formació d'ètica pels professionals sanitaris és també la relativa al treball en equip, com a element necessari per a introduir-lo en mètodes de resolució de casos. S'afegeix, com en d'altres matèries, la necessitat de desenvolupar la capacitat d'autoaprenentatge, entès com la facultat de treballar de manera autònoma i responsable en coherència amb els objectius d'aprenentatge de l'assignatura.

Finalment, és una peça fonamen-

tal en la formació ètica del futur professional sanitari que aquest desenvolupi la competència relativa al compromís ètic, entenent-la com la demostració de l'adopció d'un compromís personal en la defensa dels valors i principis ètics de la pràctica professional, l'acceptació del Codi Ètic, i el respecte en les accions pròpies dels drets dels malalts i, en el cas d'una possible vulneració d'aquests, engegar els mecanismes per a la seva preservació.

Un cop s'han establert les competències específiques i les transversals, cal adoptar les metodologies i els sistemes d'avaluació més coherents en aquest sentit. Pel que fa a les metodologies, és important organitzar el treball de l'alumne en una part individual i una altra de grupal. Activitats com la lectura i l'anàlisi de bibliografia (articles, normatives o alguns llibres); la visió d'alguna pel·lícula o documental; la resolució de casos; la recerca i anàlisi de notícies d'actualitat de l'àmbit de la Bioètica; la presentació d'un cas a partir de la pròpia experiència en les seves estades clíniques; l'intercanvi d'experiències amb altres grups d'estudiants...

També caldria considerar la possibilitat d'introduir metodologies més novadores i coherents amb les directrius de l'Espai Europeu d'Educació Superior com és l'aprenentatge basat en problemes.

D'altra banda, i amb la voluntat de seguir el principi de coherència, és fonamental establir un sistema de tutories i de seguiment de l'aprenentatge de l'alumne. En aquest sentit, la definició d'uns criteris d'avaluació tant per les competències específiques com per les transversals o genèriques

és una prioritat. Fins ara, hom estava acostumat a plantejar l'avaluació en el marc de les competències específiques i, tot i així, el sistema plantejava algunes dificultats, com per exemple, el fet de discriminar quina era la participació de cada alumne en el grup o, per posar un altre exemple, conèixer si els continguts d'Ètica i Bioètica apresos suposaven un canvi de valors i actituds dirigint-los cap els desitjables des de la perspectiva professional (9).

A tall de conclusió

El nou sistema de formació i avaluació per competències, si bé aporta una millora en l'ensenyament universitari, planteja una sèrie de qüestions complexes que caldrà resoldre. La primera és la necessària implicació de tots els professors que participen en la formació de l'estudiant en ciències de la salut, donat que les competències transversals, com podria ser la de compromís ètic, van més enllà del marc de les assignatures relatives a l'Ètica i la Bioètica. Això implicaria assumir, en contextos com les pràctiques clíniques, una sèrie d'objectius d'aprenentatge específics d'aquestes competències. Aquest fet implicaria necessàriament la necessitat de formar o d'indicar de manera molt completa els descriptors per a l'avaluació. Una altra dificultat, és la necessitat de més recursos per a poder fer un veritable seguiment del treball de l'alumne i orientar-lo en el seu aprenentatge; això esdevé primordial per la particularitat de la formació en Ètica i Bioètica, on la reflexió i el contrast d'idees és una peça fonamental, i el treball d'introspecció de la mo-

ral individual és laboriós i requereix temps i espai. Aquests recursos es podrien concretar en espais físics de trobada i de debat, més temps per a què el professor es dediqui a l'alumne de manera individual i grupal, i a la correcció dels treballs, i també que la planificació d'aquestes assignatures no es ceneixi tant en un període acadèmic concret sinó que es guïi més per la necessitat d'haver d'assolir uns objectius d'aprenentatge relatius a aquestes matèries de manera més transversal, al llarg del curs i de la carrera.

En síntesi, el nou panorama universitari d'adaptació de les titulacions a l'Espai Europeu d'Educació Superior, entre elles les sanitàries, suposa una oportunitat única per a consolidar la formació en Bioètica dels futurs professionals i permet considerar ara competències relatives a l'ètica d'una manera més global i no tant la comprensió de la formació en aquestes matèries en l'àmbit exclusiu de les assignatures relacionades. D'altra part, caldrà desenvolupar unes metodologies i uns sistemes d'avaluació per a garantir que l'estudiant que acabi la titulació de grau demostrï també una bona base de coneixements, habilitats i actituds en el camp de la Bioètica, que evidencin que per a cuidar i curar a algú és necessari tenir una sensibilitat ètica especial i una voluntat d'atendre a l'altre, prestant una assistència més humana en un món cada vegada més tecnològic.

ANNA FALCÓ I PEGUEROLES

INFERMERA. MÀSTER EN BIOÈTICA I DRET
PROFESSORA TITULAR

EUIIF D'INFERMERIA GIMBERNAT (UAB)

MEMBRE DE

L'ASSOCIACIÓ PER AL DIÀLEG BIOÈTIC - IBB

Cites bibliogràfiques:

(1) Palés J. *La educación médica basada en las competencias finales del estudiante*. Educación Médica 2001;4(1):1-2.

(2) Yániz C. *Convergencia europea de las titulaciones universitarias. El proceso de adaptación: fases y tareas*. Revista de la Red Estatal de Docencia Universitaria 2003. 4(1):3-14.

(3) Kane MT. *The assessment of professional competence*. Education and the Health Professions 1992;15:163-182.

(4) Baños JE, Pérez J. *Cómo fomentar las competencias transversales en los estudios de Ciencias de la Salud: una propuesta de actividades*. Educación Médica 2005;8(4):216-225.

(5) Asociación de Bioética Fundamental y Clínica. *La educación en Bioética de los profesionales sanitarios en España: propuesta organizativa*. Madrid: ABFC;1999.

(6) Comité de Bioètica de Catalunya. *Recomanacions sobre continguts formatius en bioètica per als professionals sanitaris*. En <http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/pdf/formacio.pdf>. 2003 (consultat el 18-7-06).

(7) Comissió d'Infermeria i les seves especialitats del Consell Català d'Especialitats en Ciències de la Salut. *Competències de la professió Infermera*. Barcelona: Consell de Col·legis Oficials de Diplomats en Infermeria, 1997.

(8) Prat J, Carreras J, Branda L, Miralles R, Fenoll MR, Rodríguez S, et al. *Competències professionals bàsiques comunes dels llicenciats en Medicina formats a la Universitat de Catalunya*. Barcelona: Agència per a la Qualitat del sistema Universitari a Catalunya, 2004.

(9) Falcó A, Tomás J, Pera I, Rega F. *Estudi sobre la influència de la metodologia docent de les assignatures d'ètica i de bioètica, en els estudiants de la diplomatura universitària en infermeria, en relació a la integració dels valors propis de la professió infermera*. Beca d'investigació. Fundació Víctor Grífols, 2002.